

Prof. dr hab. Jan Sikora, prof. zw. UZ

Uniwersytet Zielonogórski

Wydział Ekonomii i Zarządzania

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Piotra Gabryjończyka pt.: „Ekonomiczno-społeczne skutki wykorzystania turystycznego obiektów fortyfikacji nowożytniej”. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Wydział Nauk Ekonomicznych, promotor: dr hab. Izabella Sikorska-Wolak.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska to studium literaturowo-empiryczne poświęcone analizie ekonomicznych i społecznych skutków turystyki w nowożytnych obiektach fortyfikacyjnych. W części literaturowej Autor posłużył się dobrze dobraną i wykorzystaną literaturą przedmiotu. Natomiast empiryczną część pracy wykonał na przykładzie własnych badań przeprowadzonych w wybranych obiektach fortyfikacji nowożytniej w Polsce.

Ocena ważności i aktualności problematyki rozprawy

Krajowe i zagraniczne wyjazdy turystyczne są obecnie ważnym składnikiem zachowań konsumpcyjnych ludności. Pozwalają uczestnikom na zaspokojenie potrzeb zdrowotnych, poznawczych, społecznych, samorealizacji. Umasowienie ruchu turystycznego, szczególnie po wejściu Polski do Unii Europejskiej sprawiło, że na obszarach jego recepcji tworzy się coraz większy rynek turystyczny sprzyjający rozwojowi gospodarki regionalnej i lokalnej. Gospodarka ta zyskuje na znaczeniu, ponieważ:

- stymuluje rozwój przedsiębiorczości i infrastruktury,
- tworzy nowe miejsca pracy i zwiększa dochody ludności,
- zwiększa przychody firm obsługujących turystów,
- kształtuje dochody budżetowe samorządów lokalnych.

Podstawą rozwoju regionalnej i lokalnej gospodarki turystycznej są przede wszystkim walory przyrodnicze i antropogeniczne. Jedną z takich atrakcji na obszarach wiejskich i miejskich są fortyfikacje nowożytne, które stworzone zostały przez historyczne losy Polski. Obiekty fortyfikacyjne, dzisiaj odpowiednio zagospodarowane i odpłatnie udostępniane

uczestnikom ruchu turystycznego, stanowią podstawę rozwoju turystyki militarnej. Turystyka ta, szczególnie w wymiarze ekonomicznym i społecznym, jak dotąd nie stanowi większego zainteresowania badawczego. Przykładem tego jest bardzo nieliczna literatura. Stąd też podjęcie przez mgra Piotra Gabryjończyka tej problematyki jako tematu pracy doktorskiej należy uznać za w pełni zasadne. Rozprawa wypełnia istniejącą w tym zakresie lukę. Ukazuje ekonomiczne i społeczne skutki turystycznego wykorzystania obiektów fortyfikacji nowożytnych w skali lokalnej oraz perspektywy rozwoju turystyki bazującej na tych obiektach.

Wybór badanych przez Autora obiektów fortyfikacyjnych jest trafny, gdyż posiadają one nie tylko wyróżniające się walory historyczne, lecz także stanowią cenną wartość kulturowego krajobrazu lokalnego badanych miejscowości, gmin, regionu.

Ocena układu i struktury pracy

Recenzowana praca obejmuje ogółem wraz z załącznikami 306 stron. Zawiera 375 pozycji bibliograficznych, w tym aktów prawnych, dokumentów urzędowych i stron internetowych. Przedstawiono w niej 27 tabel, 37 wykresów, 6 rysunków i 4 obszerne załączniki (procedury obliczeniowe zastosowanych metod porządkowania liniowego, tabele bonitacyjne, kwestionariusze wywiadów i ankiet oraz fotografie). Jest to zatem obszerne studium literaturowo-empiryczne, którego przygotowanie wymagało dużego wysiłku intelektualnego, metodycznego i organizacyjnego.

Rozprawę doktorską mgra Piotra Gabryjończyka tworzy część teoretyczna i szeroko rozwinięta empiryczna. Część teoretyczna pracy doktorskiej obejmuje drugi rozdział poświęcony charakterystyce nowych trendów w rozwoju turystyki i jej ekonomiczno-społecznych funkcji. Natomiast część empiryczna to rozdział metodologiczny oraz sześć kolejnych części. Praca zawiera zatem wszystkie elementy, które w świetle wymogów formalnych powinna obejmować rozprawa doktorska. Proporcje pracy są ogólnie prawidłowe. Poszczególne jej części zostały rozwinięte odpowiednio do tematu rozdziałów, a treść pracy jest zgodna z jej tytułem.

Ocena merytoryczna rozprawy

Praca doktorska składa się z ośmiu, ułożonych w logiczną całość rozdziałów. Rozprawę rozpoczyna wstęp, który prezentuje historyczne tło budowania i funkcjonowania fortyfikacji nowożytnych w Polsce. Zdefiniowano w nim pojęcie obiektu fortyfikacyjnego i

jego znaczenie oraz inne rodzaje umocnień militarnych. Treść i przyjęte we wstępie pojęcia wprowadzają czytelnika w tematykę nowożytnych obiektów fortyfikacyjnych i ich rolę w turystyce.

Rozdział I zatytułowany „Cel pracy, metodyka badań oraz charakterystyka próby” omawia metodologiczną problematykę badań własnych Autora. W rozdziale dokładnie przedstawiono cel główny i cele szczegółowe pracy, wskazano na czynniki uzasadniające wybór problematyki badawczej oraz sformułowano cztery hipotezy badawcze. Rozdział zawiera także charakterystykę metod badawczych, opis przebiegu badań empirycznych, sposoby pomiaru i metody analizy uzyskanych danych. Dokładnie opisano próbę badawczą, która składa się z 723 uczestników ruchu turystycznego zainteresowanych obiektami fortyfikacji nowożytnych i 363 mieszkańców gmin z zagospodarowanymi turystycznie obiektami fortyfikacyjnymi. Pod względem merytorycznym rozdział napisany jest dobrze, co wskazuje na dobre przygotowanie Autora do prowadzenia samodzielnych badań empirycznych. Doktorant jest świadom obowiązujących dyrektyw metodologii badań, np. takich jak te, że stosowane metody i techniki muszą się uzupełniać, badacz powinien mieć bezpośredni kontakt z badanymi problemami (obserwacja uczestnicząca); wyniki badań pierwotnych należy uzupełniać wynikami badań wtórnych. Wyraźnie zatem warto podkreślić, że od strony merytorycznej rozdział pierwszy jest poprawny i nie budzi wątpliwości.

Rozdział II zatytułowany „Nowe trendy w rozwoju turystyki i jej ekonomiczno-społeczne funkcje” jest rozdziałem teoretycznym. Scharakteryzowano w nim: powiązania turystyki z ekonomią, gospodarcze jej znaczenie, wpływ turystyki na rozwój społeczny współczesnych społeczeństw, nowe kierunki rozwoju turystyki oraz specyfikę turystyki w obiektach fortyfikacji nowożytnej. Od strony merytorycznej rozdział jest dobrze napisany. Szczególnie interesująco napisany został podrozdział pierwszy, w którym Autor zaprezentował podstawowe różnice między teorią modernizacji i zależności oraz ich oddziaływanie na rozwój turystyki (tabela 3, s. 33-35) oraz wniósł w tym zakresie ciekawe własne przemyślenia do problematyki. W rozdziale Doktorant wskazał na specyfikę turystyki w obiektach fortyfikacji nowożytnej, na jej ekonomiczne znaczenie, uwzględnił efekt mnożnikowy oraz wyraźnie podkreślił skutki społeczne rozwoju tej formy turystyki.

„Charakterystyka przestrzenna i ekonomiczno-społeczna badanych gmin”, to tytuł rozdziału III. Do swoich badań Autor wybrał siedem gmin w Polsce, na terenie których znajdują się nowożytne obiekty fortyfikacyjne. Są to gminy: Międzyrzecz i Lubsza (województwo lubuskie), Bakałarzewo (województwo podlaskie), Inowłódz (województwo łódzkie),

Frysztok (województwo podkarpackie) oraz Kętrzyn i Węgorzewo (województwo warmińsko-mazurskie). Badane gminy scharakteryzowane zostały pod względem położenia administracyjnego i fizjograficznego, sytuacji demograficznej i gospodarczej oraz walorów i infrastruktury turystycznej. Do napisania rozdziału Autor zebrał podstawowe dane statystyczne obrazujące sytuację społeczno-gospodarczą oraz infrastrukturę turystyczną badanego terenu. Warto byłoby w tym rozdziale zamieścić mapę Polski wskazującą położenie badanych jednostek samorządu terytorialnego szczebla lokalnego.

Po charakterystyce terenu badań w dalszej części pracy Autor przedstawił opis wybranych obiektów fortyfikacji nowożytnej i ich atrakcyjność turystyczną (rozdział 4). Jest to dobrze napisany rozdział literaturowo-empiryczny, który zawiera rys historyczny, współczesny stan fortyfikacji militarnych, przystosowanie do zwiedzania oraz ocenę atrakcyjności turystycznej dokonaną metodą bonitacji punktowej. Wyniki uzyskane metodą bonitacji punktowej wsparto opiniami turystów uzyskanymi dzięki zastosowaniu metody sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankietowej. Jest to interesujący rozdział, w którym Autor polemizuje i krytycznie ocenia niektóre cechy metody oceny atrakcyjności turystycznej, w tym metodę syntetycznego wskaźnika atrakcyjności turystycznej wykorzystywaną przez GUS.

Na potrzeby swoich badań Doktorant skonstruował własną definicję i metodę atrakcyjności turystycznej (s. 117-119). Finalnym etapem pomiaru atrakcyjności turystycznej badanych obiektów fortyfikacyjnych jest analiza SWOT, (tabela 13, s. 123-125), która wskazuje, iż badane obiekty posiadają znaczący potencjał, a ich liczne silne strony mogą stanowić podstawę dalszego rozwoju oferty turystycznej (s. 125).

Kierując się tą optymistyczną wizją rozwoju turystyki militarnej, jako jednej z form turystyki kulturowej (podkreślam), na podstawie wyników przeprowadzonych przez Autora badań pojawiają się pytania: Dlaczego, zdaniem Doktoranta, wśród zagrożeń (są one wszędzie) dla tej turystyki dominują zagrożenia związane z „czynnikiem ludzkim” (np. zazdrość, kłótniwość społeczności lokalnych”, wzrost postaw nacjonalistycznych, społeczny brak akceptacji dla spuścizny militarnej, wzrost tendencji pacyfistycznych, „czarny PR”)? (s. 124). Co należałoby zrobić, żeby te zagrożenia wyraźnie ograniczyć?

Logiczną kontynuacją treści rozdziału czwartego jest rozdział 5 pt.: „Fortyfikacje nowożytne jako podmioty rynku turystycznego”. W tej części rozprawy Autor scharakteryzował status administracyjny i ochronę prawnokonserwatorską badanych obiektów i tras turystycznych, aktywność władz lokalnych w przystosowaniu ich do ruchu turystycznego.

Przedstawił wyniki własnych badań dotyczące ruchu turystycznego oraz wskazał źródła finansowania rozwoju turystycznego fortyfikacji, ich rentowność i opłacalność działań inwestycyjnych w badane obiekty. Bardzo ciekawym podrozdziałem jest opis analizy ruchu turystycznego w obiektach fortyfikacji, w której uwzględniono m.in. liczbę turystów odwiedzających poszczególne trasy turystyczne w latach 2005-2011, czas i sposoby zwiedzania fortyfikacji, powtarzalność odwiedzin schronów. Ważny poznawczo jest przedstawiony problem finansowania rozwoju turystycznego badanych obiektów, ich rentowność oraz rachunek opłacalności inwestycji. Są to istotne wyniki badawcze, które powinny zostać wykorzystane w tworzeniu strategii promocyjnej gmin, posiadających te obiekty. Jak podkreśla jednak Autor, administratorzy, poza administracją gminną nie przywiązują uwagi do całorocznego obłożenia danego miejsca (s. 136).

Poznawczo-aplikacyjnym zagadnieniem w recenzowanej pracy jest finansowanie rozwoju turystycznego badanych fortyfikacji. Z badań Autora wynika, że są to środki prywatne osób fizycznych lub przedsiębiorstw albo środki publiczne pochodzące z budżetów samorządów lokalnych. W tym względzie warto byłoby spytać Doktoranta, dlaczego brakuje środków unijnych pozyskiwanych przez gminy oraz organizacje pozarządowe na finansowanie działalności badanych fortyfikacji. Jest to dobrze merytorycznie napisany rozdział, w którym zostały przedstawione ważne dane ilościowe i jakościowe, zaprezentowane w formie wykresów i tabel.

Bardzo ciekawą częścią recenzowanej pracy jest rozdział 6, zatytułowany: „Lokalne skutki turystycznego wykorzystania obiektów fortyfikacyjnych”. Autor uwzględniając analizę jakościowo-ilościową zaprezentował zagadnienia związane z korzyściami i negatywnymi konsekwencjami wykorzystania obiektów fortyfikacji nowożytniej, stanowiących przykład dziedzictwa kulturowego w skali lokalnej. Szczególnie duże walory informacyjno-poznawcze mają części rozdziału prezentujące wielkość i strukturę wydatków ponoszonych przez turystów w ramach zwiedzania obiektów, oraz przykłady lokalnej przedsiębiorczości powiązane z branżą turystyczną w badanych gminach. W tym zakresie Doktorant przeprowadził udaną analizę statystyczną zebranego materiału empirycznego. W rozdziale omówił nie tylko aspekty ekonomiczne turystyki militarnej na badanym terenie, lecz także zwrócił uwagę na trudno dostrzegalne korzyści społeczne tej działalności. Jako dociękliwy badacz terenowy doszedł do wniosku, że odpowiednio zagospodarowane i wykorzystane obiekty dziedzictwa mogą podnosić poziom i jakość życia mieszkańców poprzez stworzenie dla nich niedostępnej wcześniej oferty kulturalnej i rekreacyjnej oraz poprawę estetyki przestrzeni codziennego życia. Obiekty militarne zagospodarowane turystycznie mogą stać się także

bazą działań społeczności lokalnych, przyczyniając się do rozwoju lokalnego kapitału społecznego (s. 181).

Kolejny rozdział rozprawy (siódmy) omawia atrakcyjność turystyczną oraz aktywność gospodarczo-społeczną badanych gmin na tle gmin z grupy porównawczej, którą stanowiły pozostałe gminy wiejskie i miejsko-wiejskie położone w tych samych powiatach co gminy pierwszego typu. Jest to interesujący poznawczo tekst rozprawy, w którym przy wykorzystaniu właściwie dobranych metod Autor zauważył, że: porównanie wyników pomiaru atrakcyjności turystycznej gmin oraz wykorzystywanych turystycznie obiektów fortyfikacyjnych z grupą odniesienia wypada zdecydowanie na korzyść tych pierwszych. Natomiast obliczona syntetycznie aktywność gospodarczo-społeczna gmin badanych i porównana z grupą gmin odniesienia wykazała niewielką przewagę tych pierwszych. Ta część pracy wykonana została bardzo starannie. Należy podkreślić, że jej opracowanie wymagało zgromadzenia odpowiednich danych statystycznych, w co Autor włożył wiele wysiłku.

Recenzowaną rozprawę kończy rozdział ósmy pt. „Perspektywy rozwoju turystyki w obiektach fortyfikacji nowożytnej”. Zawiera on rozważania na temat promocji turystyki militarnej, uwzględniania jej w strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego badanych jednostek samorządu terytorialnego. Wskazano na możliwości rozwoju oraz ograniczenia dla turystyki w obiektach fortyfikacji nowożytnej w Polsce. Rozdział napisany jest poprawnie merytorycznie. Na szczególne wyróżnienie zasługuje charakterystyka barier rozwoju turystyki militarnej, które w większości dotyczą jej strony podażowej. Autor jednak jest optymistą i uważa, że możliwe jest ich przezwyciężenie, bowiem nie stanowią przeszkód wykluczających rozwój funkcji turystycznej danego miejsca, na które tworzy się popyt turystyczny.

Rozprawę doktorską mgra Piotra Gabryjończyka zamyka podsumowanie. Jest ono wykonane poprawnie. Autor ustosunkował się do przyjętych hipotez badawczych oraz sformułował interesujące wnioski o walorach naukowych i aplikacyjnych.

Słabe strony rozprawy

Lektura rozprawy doktorskiej mgra Piotra Gabryjończyka powala wskazać na jej, w sumie niewielkie, słabe strony. Mają one charakter redakcyjny, a nie merytoryczny. Są one następujące:

1. W rozdziale trzecim powinna zostać zamieszczona mapa Polski uwzględniająca rozmieszczenie badanych gmin i obiektów fortyfikacji nowożytnej.

2. Na stronie 121 w przypisie 447 występuje tzw. „literówka”. Jest „było”, powinno być „były”.
3. Na stronie 233 (15 wiersz od dołu) jest: ... „oraz ich ranga i skala założeń”. Nie określono o jakie założenia Autorowi chodziło?

Mocne strony rozprawy

Rozprawę doktorską Piotra Gabryjończyka wyróżnia kilka mocnych stron. Należy do nich zaliczyć:

1. Interesujące rozważania dotyczące miejsca turystyki w teorii ekonomii oraz ekonomicznego jej znaczenia.
2. Prawidłowa i bardzo dobrze udokumentowana prezentacja potencjału strukturalnego i funkcjonalnego badanych gmin stanowiąca bazę rozwoju turystyki militarnej.
3. Bardzo wszechstronna i trafna charakterystyka badanych fortyfikacji nowożytnych.
4. Dobrze udokumentowana analiza podażowo-popytowa ruchu turystycznego w badanych obiektach.
5. Prawidłowo przedstawione ekonomiczne i społeczne skutki turystycznego wykorzystania obiektów fortyfikacyjnych.
6. Wykonanie pracy wymagało zgromadzenia obszernych danych statystycznych oraz dokumentów źródłowych związanych z prowadzonymi przez Autora badaniami terenowymi. W tym zakresie Doktorant wykonał ogromną, budzącą podziw pracę.
7. Pod względem formalnym rozprawa jest dobrze wykonana. Stylistyka jest na wysokim poziomie. W pracy są zawarte liczne wykresy, dobrze opracowane tabelę, co podnosi jej wartość merytoryczną.
8. Doktorant wykazał się w pracy znajomością metod statystycznych wykorzystanych w analizie badanych zagadnień.

Konkluzje końcowe

Rozprawa doktorska mgra Piotra Gabryjończyka pt.: „Ekonomiczno-społeczne skutki wykorzystania turystycznego obiektów fortyfikacji nowożytnej” jest udanym i oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego zawartego w tytule. Autor zrealizował postawione cele pracy. Rozprawa wnosi do problematyki nowe, interesujące treści. Napisana została na bardzo wysokim poziomie naukowym. Doktorant wykazał się w pracy znajomością

wiedzy teoretycznej w dziedzinie ekonomia. Na tej podstawie stwierdzam, że posiada On umiejętności do samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Praca spełnia wszystkie warunki art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. nr 65, poz. 595). Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie rozprawy doktorskiej mgra Piotra Gabryjończyka do publicznej obrony na Wydziale Nauk Ekonomicznych w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Borowicz, 10.06.2018.

